

Ψ

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ**

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS
AND NATIONAL IDENTITY IN TIME OF WAR
AND POST-WAR PERIOD**

Рівне

29-30 листопада 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ:**

збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS AND NATIONAL
IDENTITY IN TIME OF WAR AND POST-WAR PERIOD:**

collection of papers presented
at the International Scientific and Practical Conference

(29-30 листопада 2023 р, м. Рівне)

УДК 159.9+ 316.6

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у воєнний та повоєнний періоди : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р м. Рівне). Упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне , 2023. 176 с .

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного
гуманітарного університету

(протокол № 12 від 5.12.2023 р.)

Матеріали надруковані в авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

*Karstoft Karen-Inge,
PhD, associate professor,
Department of Psychology,
University of Copenhagen,
Denmark*

<https://orcid.org/0000-0001-9234-9784>

*Корчакова Наталія Вікторівна
доктор психологічних наук,
професор кафедри вікової та
педагогічної психології
Рівненського державного
гуманітарного університету,
Україна*

<https://orcid.org/0000-0003-1164-3370>

ОЗНАКИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В ДАНІЇ

Актуальність теми. Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, зумовила появу значної кількості українських біженців у всіх країнах Європи. Зокрема, у Данії станом на 20 серпня 2023 року було зареєстровано 38 638 українців, які отримали дозвіл на проживання.

Ця категорія населення є психологічно вразливою, оскільки з початком війни люди ставали свідками надзвичайно жорстоких та потенційно травмувальних подій: перебування під обстрілами, в окупації, в зонах активних бойових дій. Результати останніх досліджень у Великобританії вказують на те, що українські біженці зазнавали впливу в середньому 9 стресорів, пов'язаних з війною [4]. Крім того, рятуючись від війни, люди були змушені залишити рідну країну та почати налагоджувати своє життя у абсолютно нових умовах, до яких не завжди були готові. Як показують попередні дослідження, поєднання цих факторів збільшує ризик виникнення значних психологічних проблем [1, 6, 7]. Тому, одне з перших питань, яке виникає при спробі організації якісного психологічного супроводу цієї категорії населення, є оцінювання кількості осіб, у яких можна очікувати виникнення симптомів посттравматичного розладу, а також вивчення факторів, що сприяють виникненню проявів ПТСР високої інтенсивності. Саме тому, Інститут психології Університету Копенгагена та Данський інститут протидії катуванням (DIGNITY) започаткували довгостроковий проект, метою якого є вивчення психологічного благополуччя українських біженців та тих психологічних труднощів, з якими вони зустрічаються в повсякденному житті¹.

Мета нашого повідомлення полягає в оприлюдненні результатів дослідження, зокрема, щодо наявності попереднього травмувального досвіду та симптомів потенційної посттравматичної стресової реакції у групі українських біженців в Данії.

Виклад основного матеріалу. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) — це потенційно інвалідизуюча реакція психіки на одну або кілька серйозних травматичних подій, яка може характеризуватись тривалістю свого прояву. Згідно МКХ-11, ПТСР складається з трьох основних симптомів: повторне переживання тавмівної події, уникання та гіперзбудження. В свою чергу, комплексний посттравматичний стресовий розлад містить основні компоненти ПТСР та додатковий компонент, що відображає «порушення

¹ <https://socialsciences.ku.dk/news/2023/ukrainian-refugees-in-denmark-struggle-with-symptoms-of-post-traumatic-stress/>

самоорганізації», яке може виявлятися у порушенні афективної регуляції, негативному ставленні до себе та порушенні міжособистісних стосунків. Вищевказані симптоми можуть значною мірою погіршувати функціонування людини в соціумі та погіршувати якість життя людини [3].

Для вивчення рівня прояву зазначеної проблеми серед українців, що перебувають в Данії, нами була сформована вибірка, яка склала 6993 особи, що становить 38,0% від загального числа респондентів, яким було надіслано анкети. Серед тих, хто відповів на питання анкети 77,2% становлять жінки, більшість з яких належать до вікової групи 35-39 років. Серед низки методик нами були використані: Міжнародний опитувальник травм (ITQ) для оцінювання наявності симптомів потенційного ПТСР та комплексного ПТСР та опитувальник функціональних порушень WHODAS [2,8]. Потрібно також зазначити, що ми застосовуємо поняття «потенційний посттравматичний стресовий розлад», оскільки наші дані базуються на самозвітах респондентів і не можуть бути використані для постановки діагнозу. Клінічні інтерв'ю з метою підтвердження діагнозу не проводились.

Отримані результати вказують, що більше половини наших респондентів мали попередній травматичний досвід, пов'язаний з війною: 42,1% учасників стверджують, що вони самі пережили воєнні дії, а 20,2% були свідками того, як це пережили інші люди. Крім того, більше третини респондентів (38,9%) ствердно відповіли на питання про втрату членів сім'ї чи близьких друзів унаслідок війни. 75,3% респондентів зазначали, що їхнє рідне місто постраждало від воєнних дій, а у третини з них (23,7%) внаслідок цього було пошкоджено житло.

Звертаючись до безпосередньої теми нашого повідомлення, а саме дослідження проявів симптомів посттравматичного стресового розладу, потрібно зазначити, що використаний нами опитувальник (ITQ), дозволяє оцінювати симптоми посттравматичного стресового розладу та комплексного посттравматичного стресового розладу (К)ПТСР на основі діагностичних критеріїв МКХ-11 [2]. Отримані дані щодо симптомів, наявності яких декларували учасники опитування, дозволили нам розділити їх на три групи: «без симптомів ПТСР»; «з ознаками потенційного ПТСР» та «з ознаками потенційного (К)ПТСР». Рисунок 1 демонструє відсоткове співвідношення зазначених груп

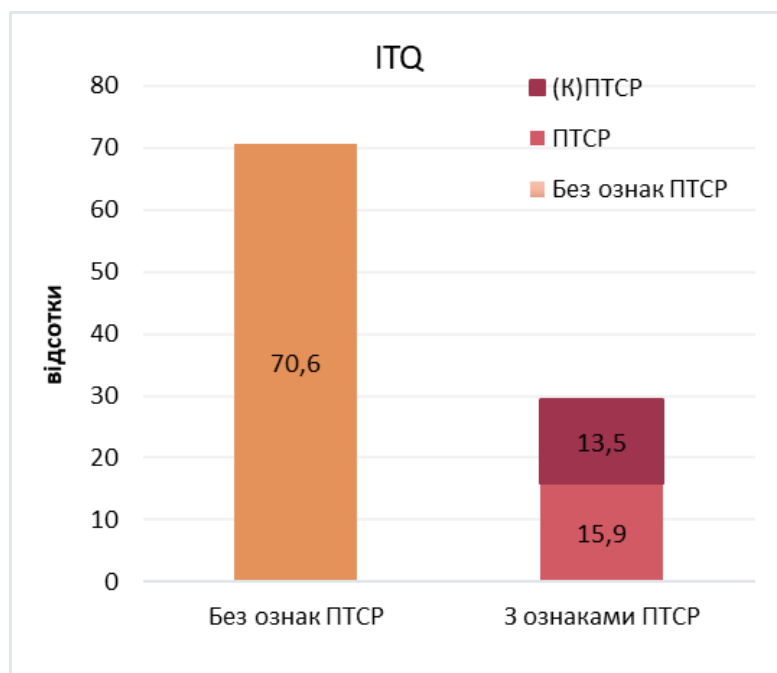

Рис. 1. Розподіл респондентів за наявністю чи відсутністю ознак ПТСР за результатами ITQ

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

Отримані результати вказують, що 70,6% учасників не зазначили у своїх анкетах суттєвих розладів, пов'язаних з гострою посттравматичною реакцією, тоді як 15,9% респондентів відповідають критеріям ПТСР та 13,5% відповідають критеріям (К)ПТСР. Загалом, третина учасників дослідження (29,4%) мають симптоми, що відповідають можливому ПТСР або (К)ПТСР.

Варто наголосити, що отримані нами результати узгоджуються з результатами інших дослідників [3]. Автори зазначають, що близько 25,9% респондентів повідомили про наявність психологічних проблем, які можуть асоціюватися з потенційним посттравматичним стресовим розладом. Важливо відмітити, що в середньому для населення країн Європи цей показник складає від 1 до 3% [4]. Отримані результати співпадають також у частині наявності певних гендерних відмінностей. Симптоми потенційного ПТСР більш виражені серед жінок, ніж серед чоловіків (див.табл. 1).

Таблиця 1

**Гендерні відмінності у вияві ознак ПТСР
(у %)**

Група	Чоловіки	Жінки
Без ознак	82	67,3
ПТСР	11,9	17,1
(К)ПТСР	6,1	15,6

Як засвідчує практика, переживання симптомів ПТСР може впливати на суб'єктивне сприйняття та оцінювання респондентами свого стану здоров'я. Тому, у дослідженні також зверталася увагу на цей аспект. Застосована нами методика WHODAS дозволяє оцінити наступні сфери, пов'язані з життєдіяльністю людини: когнітивні здібності, мобільність, догляд за собою, комунікація з іншими людьми, здатність виконувати домашні обов'язки, працювати, навчатись та відпочивати; здатність брати участь у громадських заходах. Загальний підсумковий бал згідно методики може знаходитися в межах від 12 до 60 балів, де 12 означає відсутність функціональних порушень, а 60 діагностує наявність значних функціональних порушень в усіх сферах. На рисунку 2 показано розподіл респондентів за балами WHODAS.

На даний час немає встановленого граничного значення для важкої інвалідності, але нещодавнє дослідження сирійських біженців показує, що показник у 29 балів може бути розцінений як помірна інвалідність. Тому особливо тривожними є отримані нами результати, які вказують, що 12,8% українців мають показники навіть вищі за означену межу. Це свідчить про значні ускладнення у їх функціонуванні та значною мірою знижує якість їхнього життя. Зважаючи на результати за обома методиками, важливим питанням є наявність взаємозв'язку між заявленими респондентами симптомами ПТСР та суб'єктивним оцінюванням ними рівня свого функціонування.

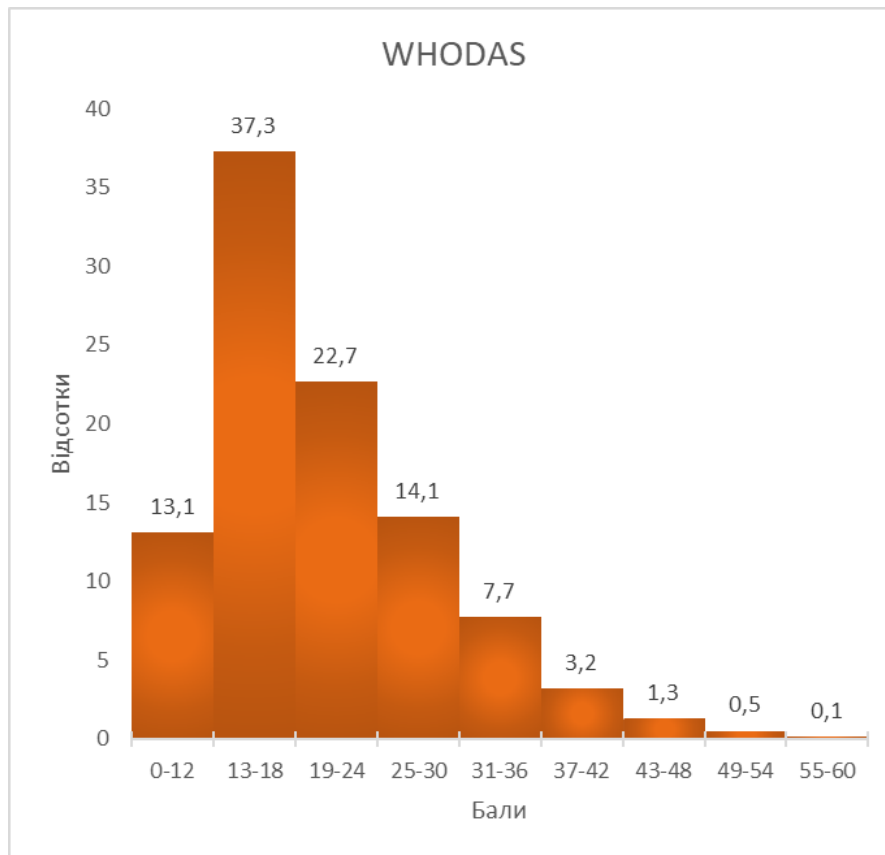

Рис. 2. Розподіл респондентів за балами WHODAS

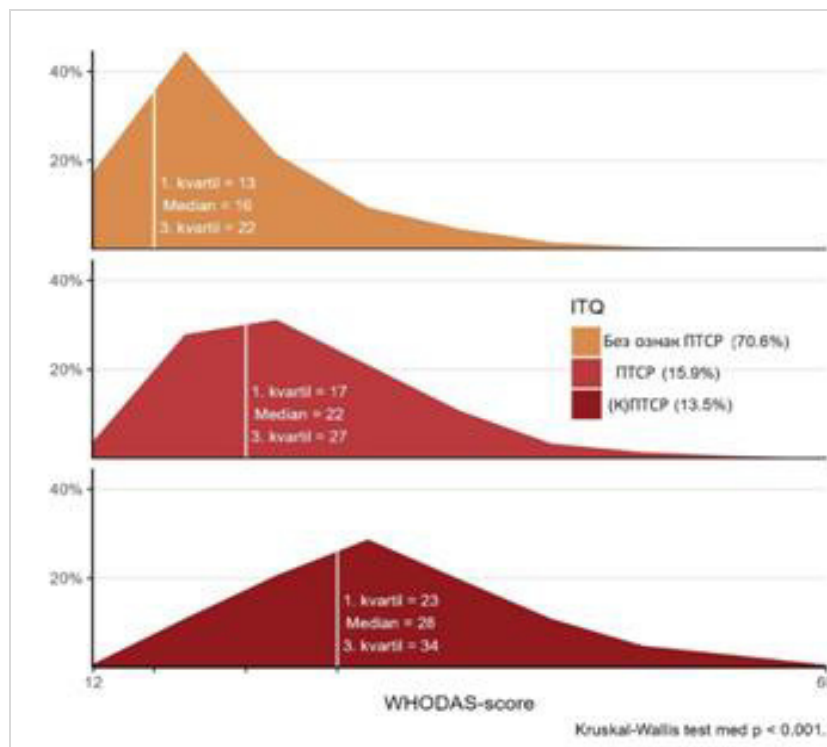

Рис. 3. Показники проблем функціонування в групах із різним рівнем вираженості симптомів ПТСР

Рисунок 3. наочно демонструє, що респонденти, які були віднесені до групи з потенційним посттравматичним стресовим розладом, також зазначали про більшу кількість ускладнень у функціонуванні, ніж ті, хто не мав ознак ПТСР. Медіана за методикою WHODAS становить 16 для групи без ознак ПТСР, 22 для групи з ознаками ПТСР і 28 для групи з ознаками (К)ПТСР. Відмінності між групами є статистично значущими ($p < 0,001$), і *post hoc* тести показують, що всі три групи відрізняються одна від одної. Таким чином, ми можемо говорити про наявність взаємозв'язку між симптомами ПТСР та суб'єктивним сприйняттям українськими біженцями свого стану здоров'я та функціонування.

Висновки. Підсумовуючи, ми можемо зазначити, що незважаючи на доволі високий відсоток тих людей, хто задекларував наявність потенційно травматичного досвіду, пов'язаного з війною, більшість респондентів не мають важких симптомів ПТСР та не декларують значних ускладнень у своєму функціонуванні, що сприяє їх поступовій та успішній адаптації до умов життя в Данії. Проте, особливої уваги вимагає та група тимчасово переміщених українців, яка визнала наявність симптомів посттравматичного стресового розладу. Вони мають гірший психічний стан, більші функціональні порушення, а також більше схильні до потенційної алкоголізації. Їх характеризує більш висока стурбованість щодо повсякденних проблем. Вони гостріше переживають самотність, що в свою чергу ускладнює процеси адаптації. За нашим розумінням, проведені дослідження, з одного боку, дає уявлення про психологічні проблеми цієї групи українців, які відмітили наявність симптомів ПТСР, з метою надання їм потрібного супроводу; з іншого – аналіз результатів цієї групи українських біженців, яка зараз не відчуває значних проблем, може дати суттєве розуміння того, які фактори попереджають розвиток психологічних труднощів у групах мігрантів, незважаючи на наявність травматичного досвіду.

Список використаних джерел

1. Bogic M., Njoku A., Priebe S. Long-term mental health of war-refugees: a systematic literature review. *BMC Int Health Hum Rights*. 2015. Vol. 15. P. 29.
2. Cloitre M. et al. The International Trauma Questionnaire: Development of a self-report measure of ICD-11 PTSD and complex PTSD. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2018. Vol. 138. P. 536–546.
3. Giacco D., Matanov A., Priebe S. Symptoms and Subjective Quality of Life in Post-Traumatic Stress Disorder: A Longitudinal Study. *PLoS ONE*. 2013. Vol. 8, no. 4. P. e60991.
4. Karatzias T., Shevlin M., Ben-Ezra M., et al. War exposure, posttraumatic stress disorder, and complex posttraumatic stress disorder among parents living in Ukraine during the Russian war. *Acta Psychiatr Scand*. 2023. Vol. 147, no. 3. P. 276-285.
5. Nemeroff C. B., and others. 'Trauma and PTSD in Europe', in Charles B. Nemeroff, and Charles Marmar (eds), *Post-Traumatic Stress Disorder*. New York. 2018. URL: <https://doi.org/10.1093/med/9780190259440.003.0008>.
6. Porter M., Haslam N. Predisplacement and Postdisplacement Factors Associated With Mental Health of Refugees and Internally Displaced Persons: A Meta-analysis. *JAMA*. 2005. Vol. 294. P. 602.
7. Steel Z. et al. Association of Torture and Other Potentially Traumatic Events With Mental Health Outcomes Among Populations Exposed to Mass Conflict and Displacement: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA*. 2009. Vol. 302. P. 537.
8. Üstün T. B. Measuring health and disability: Manual for WHO disability assessment schedule WHODAS 2.0. World Health Organization. 2010.

Derpoliuk Elena Features of psychological correctional work with women using meditation tools in a remote setting.....	45
Доній Вікторія Сергіївна Прояви національної ідентичності українців у сучасному культурному просторі	48
Зубкевич Юлія Володимирівна, Широких Анастасія Олегівна Військова агресія як каталізатор національної свідомості українського суспільства	51
Ільчук Сергій Соціальна ексклюзія як виклик повоєнної України	52
Іщенко О.В. Соціально-психологічні особливості психологічного клімату в організації у кризовий період.....	55
Кікінежді Оксана Михайлівна, Василькевич Ярослава Зіновіївна Розвиток національної ідентичності сучасної молоді: егалітарний вимір	57
Кожем'яка Юлія Миколаївна, Чередниченко Тетяна Володимирівна Військова агресія як каталізатор національної свідомості українського	60
Компанієць Ольга Самооцінка старшокласника як передумова виникнення конфліктної взаємодії з ровесниками.....	62
Краля Катерина Миколаївна Джерела самоефективності особистості.....	65
Красовська Інна Василівна, Парфанович Іванна Іванівна Вплив командних активностей на продуктивність діяльності організації.....	67
Кулакова Лариса Миколаївна Збереження репресованими українцями етнічної ідентичності в умовах заслання.....	70
Кулаков Руслан Станіславович Національна самосвідомість особистості: теоретичні аспекти формування.....	73
Кулеша Наталія Петрівна Психологічні особливості психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб під час війни.....	75
Кутішевська Дарина Психологічні особливості самореалізації жінок зрілого віку....	78
Лазаренко Інеса Станіславівна, Рибак Тетяна Миколаївна Актуальність надання первинної психологічної допомоги викладачам та студентам у надзвичайних ситуаціях.....	80
Левко Олександр Олегович Формування психологічної готовності майбутніх стоматологів до професійної діяльності в умовах сьогодення	83
Литвиненко Світлана Анатоліївна, Ямницький Вадим Маркович Етапи професійно-особистісного розвитку сучасних допомагаючи практиків у системі неформальної післядипломної освіти: досвід символдрами.....	85

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

Луцук Галина Олександрівна Розвиток соціальної відповідальності майбутніх психологів під час формування готовності до професійної діяльності у воєнний період.....	87
Луцук Тетяна Іванівна Екзистенційна криза в умовах війни : причини та наслідки..	89
Мельничук Ірина Психологічний розвиток і корекція резильєнтності особистості у воєнний період.....	92
Мешко Олександр Іванович, Павловський Тарас Анатолійович Особливості розвитку професійної стресостійкості працівників сфери надання послуг	94
Момот Марина Анатоліївна Вплив психотравмуючих ситуацій на людей похилого віку.....	97
Ніколайчук Галина Іванівна, Демчук Олена Олександрівна Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів.....	100
Опанасюк Ірина Василівна Роль кольору в осмисленні підлітками власного емоційного контексту та його змін під впливом психотравмуючих обставин.....	103
Охріменко Наталія Павлівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	105
Павелків Віталій Романович Психологічні особливості розвитку національної свідомості та ідентичності студентської молоді у воєнний період.....	108
Паламарчук Володимир Богданович Психологічні детермінанти формування професійного мислення у майбутніх маркетологов.....	111
Паламарчук Владислав Володимирович Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери бізнесу.....	114
Панащук Ігор Миколайович Відповідальність як професійно-особистісна якість майбутнього педагога.....	116
Панченко Оксана Петрівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	118
Панченко Оксана Петрівна Загальнотеоретичний аспект діяльності бізнес-психологів в умовах воєнного стану	121
Полякова Світлана Василівна, Розумний Сергій Михайлович Екстралінгвістичні засоби розкритті психологічного стану людини в умовах сучасної війни.....	123
Радул Ірина Геннадіївна Військовий стрес у дітей.....	126
Радул Сергій Григорович Effect of job related and personal stressors on the pilots.....	128

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у поствоєнний період

Рейко Анастасія Василівна, Орап Марина Олегівна Емоційний інтелект менеджера: ключова компетентність для росту конкурентоспроможності бізнесу у воєнний час.....	131
Савелюк Наталія Михайлівна Асоціативний експеримент у дослідженні семантичних полів вербального стимулу «Україна»	135
Созонюк Ольга Степанівна Психологічний стан і національна ідентичність дітей внутрішньо переміщених осіб: сучасні виклики	137
Сидоркевич Дмитро Йосипович Психологічні умови формування професійної компетентності майбутніх фізичних реабілітологів до фахової діяльності у воєнний та повоєнний періоди.....	140
Халік Олена Олександрівна Розвиток самоосвітньої професійної компетентності випускників педагогічного ЗВО як умова ефективності відбудовчих процесів у воєнний та повоєнний періоди.....	142
Хаустова Тетяна Миколаївна Соціально-психологічні особливості життєстійкості внутрішньо-переміщених осіб.....	145
Чмут Яна, Широких Анастасія Олегівна Роль засобів масової інформації у формуванні масової свідомості громадян	147
Шевчук Анна Іванівна, Широких Анастасія Олегівна Особливості вияву підвищеної тривожності у підлітків.....	151
Шумик Любов Ростиславівна Детермінанти формування національної самосвідомості.....	153
Щирук Ірина Анатоліївна Психологічні особливості терапії осіб постраждалих на ПТСР: аксіом-особистісний підхід	157
Юрчук Олексій Іванович Основні принципи розвитку національної свідомості у дошкільному віці.....	159
Юрчук Олена Сергіївна Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в умовах війни.....	161
Янкавс Юрій Андрісович Психологічні умови формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту у процесі професійної підготовки	163
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	166